

"ויתכלדו"

על משפחות
לבית אבות

בעקבות מסורות יוחסין קדומות
למשפחות רבותינו ה"ראשונים" ז"ל

לחקר היוחסין בישראל

נפתלי אהרן וקשטיין

לפינו, אסופה מרתקת ומעניינת, שבו ריכוזו בס"ד מעט מזעיר ממש, מבחר ציטוטים וקטעי יוחסין — "חדשים וגם ישנים" — שבו אכן קושרים את יוחסיהם עד לרבותינו ה"ראשונים" ז"ל. כאשר לפעמים מדובר ביחוס המוזכר בדברי ה"ראשונים" עצמם, ופעמים — ביחוס המופיע בספרי צאצאיהם, וכל כיוצא בזה. וזה החלי בעזרת השי"ת:

פרק ראשון

ויצא חוטר מגזע הרמב"ם ז"ל

א

משפחת הגאון רבי שלום דובער הרינון
ממעורטש

משפחה מיוחסת מגזע מרנא ורבנא הרמב"ם ז"ל, מצאנו בשנת תרכ"ט, שאז נתפרסם כן בספר שאלות ותשובות "היכלי שן", שנדפס אז בעיר פיעטרוקוב. וכן נרשם שם בשער הספר: "ואני בעניי הכינויות, בניתי מוסדותיו, תכנתי היכליו, חצבתי עמודיו — שבעה, בעזר החנוך לאדם דעה, הצעיר שלום דובער ממעורטש, [[חתן רבי שלום דוד ז"ל ומ' לאה מרים ע"ה ז"ל ברמאן]] נא"ו, בן אדוני אבי מורי ורבי הרבני המופלג וירא א' מו"ה שמעון ז"ל מסלוצק, נין ונכד הרב הגאון הגדול המפורסם בדורו, הנקרא בשם רבי משה רבי מנשיאל זצלה"ה, חוטר מגזע הרמב"ם ז"ל. [ע"כ]. וחזר על יחוסי, ומעט בהרחבה יותר, גם בראש הקדמת הספר, וזה לשונו שם:

"חסד ה' מעולם היה עלי, הצעיר שלום דוב בער בן כבוד הר"ר שמעון ז"ל, והוא היה חתן הרב הגדול בתו" מו"ה יהודה מנשיאל זצ"ל, אחי הרב הגאון החריף ובקי ששמו היה נודע בשערי ר' זאב וואלף זצ"ל, שהיה אב"ד דק"ק מאהלאב, בני הרב הגדול בתורה ויראה המפורסם בדורו ר' משה זצ"ל". "שהיה נכד הרב הגאון הגדול מפורסם בדורו הנקרא ר' משה ר' מנשיאל זצלה"ה, ונמצא כתוב עליו בנקס בסלוצק שלמד נ"ה פעמים ש"ס בחייו, והיה לו ספר יוחסין בכתב מפורש שבא ממשפחת הרמב"ם ז"ל. גם נין ונכד מצד אמי מורתי הצנועה מרת עלקא ז"ל, להרב הגאון שלשלת היוחסין מוהר"ר דוד הלוי זצלה"ה דק"ק הלסק, שהיה אבי אם נקתי מרת עטקא ז"ל. [ע"כ].

[האם יש מי שידוע ומכיר את הרב הגאון המחבר זצ"ל —

רבינו הרמב"ם ז"ל — אחד מגדולי רבותינו ה"ראשונים" — ה"ה רבינו משה בן רבי נחמן ז"ל, כותב דברים נפלאים במעלת היוחסין, בפירושו על התורה, בריש פרשת "נצבים", על הפסוק "פן יש בכנס שורש". והא לך קורא יקר את לשונו הזהב: "כי האב, שורש, והבן, נצר משרשיו יפרה. והוכיר השורש, לומר, כי הוא יכול להביא באלה את הדורות הבאים. שהשורש אשר ממנו יצמחו, הוא לפניו היום, והוא בא בברית ובאלה הזאת. ואמר, פורה ראש ולענה, לרמז, כי משורש מתוק, לא יצא מר. וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד, ולא דהרר כלל בעבודה זרה, לא יוליד מודה בה". עכ"ל. כלומר, שכאשר ראש המשפחה הולך בדרכי ה', ועובר אותו בכל לבו ובכל נפשו, והרי הוא שורש מתוק, אזי הוא יכול להביא לכך גם את הדורות הבאים אחריו, מאחר שהשורש אשר ממנו יצמחו, הוא לפניו היום, ובוודאי יצאו ממנו פירות נאים ומתוקים. והרי לנו כאן סדרו ויסודו של "זכות אבות", מפיהם ומפי כתבם של רבותינו הקדושים ה"ראשונים כמלאכים" ז"ל ע"ל.

• • •

תקופת רבותינו ה"ראשונים" ז"ל, נמשכה מאות בשנים, והיתה פרושה על פני ארצות רבות, ובה פעלו אישים רבים וידועים בתולדות אומתנו. תקופה זו, שהחלה מסוף תקופת גאונים, נמשכה עד לסביבות שנת חמשת אלפים ומאתיים. [דורו של רבינו יצחק אברבנאל].

מסורות יוחסין רבות מייחסות את מוצא משפחתם עד לאחד מרבותינו ה"ראשונים" ז"ל. ע"ע. ורובם המכריע של המסורות הללו אינם מתיימרים לנמק את אומתנו. תקופה זו, הדרת ראש משפחה, וכיום, הרי כמעט בלתי אפשרי להתחקות אחר סדר הדורות, דור אחר דור, עד לתקופה של למעלה מאלף שנה אחורנית. [ואמנם, אנו מוצאים גם מעט מזעיר שניסו את כוחם בהשלמת פער הדורות, למרות הקושי שבדבר, כאשר לשם כך הם נאלצו לשלב השערות קלושות ואף מוזרות, אשר מטבע הדברים גרמו — לאחר מכן — להטיל ספק גדול בעצם קיום היחוס, וחבל].

• • •

הסברא נותנת, שכיום, בשנת חמשת אלפים ושבע מאות ושמונים שנה לבריאת העולם, רובם ככולם של בני דורינו — ציבור היוראים והשלמים מדור לדור — נמנים ומתייחסים עם צאצאיהם של רבותינו הראשונים כמלאכים ז"ל, ובעלי ה"תוספות" וכו'. אלא שכאמור, כמעט שאין בידינו דרך כל שהיא לחבר ולקשר בין הדורות הסמוכים לדורנו לבין אותו האב הקדום מתקופת ה"ראשונים".

אשר על כן, כמעט ואיננו נדרשים בדרך כלל ליוחסין אלו במאמרי היוחסין הנערכים על ידינו. ברם, בכל זאת מן הראוי לפעמים להתייחס גם ליוחסין אלו, וזאת, כאשר יש בידינו אסמכתא וציטוט ממקור קדום ביותר, ציטוט מדברי רבותינו הקדושים הקדמונים, המתייחסים בחיבוריהם כנצר וצאצא של אחד מן הדורות הקדומים הנזכרים.

המאמר מלווה בתמונות של עמודי השער מחיבוריהם של רבותינו הראשונים והקדמונים ז"ל

למשלוח תגובות, הארות והערות, בירו-רים, "מגילות יוחסין", וכיוצא בזה, על פי הכתובת דלהלן. לא נוכל להתייחס למכתבים הנשלחים ללא שם מלא, ומספר טלפון.

המאמר העיתוני לחקר היוחסין
רבי ינאי 56/12 רובע ז' אשדוד
פקס: 0765104905
דוא"ר: 0765104905@bezeqint.net

אשונים" לדורותיהם (א)

מהם את שם אביו של רבינו יהודה בעל ספר העינים הנ"ל — בשם: ברזילי, ברס, למרות שהוא אכן נקרא בפי כל: רבינו יהודה בן ברזילי, אך כמובן, אין זה כי אם כינוי בלבד. ואילו שם אביו, על פי מקורות הקודש היה ככל הנראה: רבי יוסף. וכך משמע גם מתוך ספר יוחסין הקדמון, שם נזכר בשם: רבי יהודה בן רבי יוסף ברזילי אלברצ'וני בעל ספר העינים.

הם גם מוסיפים לטוות את היחס המפואר של ברזילי הלוי, כאשר הם רושמים אותו כ"בנו" של יוסף בן חזקיה הנשיא... ומדבריהם נראה, כי דעה זו מסתמכת כביכול על הספר "סדר הקבלה" של הראב"ד, אבל הדברים אינם נמצאים שם.

ב

משפחות דוראן ודיסמאטרי

ומאחר שהזכרנו את התשב"ץ ז"ע, מן הראוי להזכיר את דברי בנו — הגאון רבינו שלמה בן רבינו שמעון בן רבינו צמח דוראן זצ"ל, אשר הקדיש סימן שלם בספר תשובותיו — שו"ת הרשב"ש, על מנת לבאר את שלשלת היוחסין שלו עד רבותנו הקדושים "ראשונים כמלאכים" — הרמב"ן ז"ע — רבינו משה ב"ר נחמן — ורבינו יונה גירונדי ז"ע. בתשובה זו, שכבר העתקנו אותה בעבר, "והיא לו נדפסה" בסמ"ץ רצ"א בספרו, מפרט משפחות המחבר את שושלת היוחסין של אבי אמו רבי יונה דיסמאטרי שהיה — כאמור מצאצאי הרמב"ן ורבינו יונה.

● ● ●

הא לך קורא יקר את לשונו הזהב של הרשב"ש דוראן זצ"ל שם:

"ושאלת, איך הוא זקינו הרמב"ן ז"ל, וגם רבינו יונה בר אברהם ז"ל, דע, כי רבי אברהם — אביו של רבינו יונה ז"ל — ואמו של הרמב"ן ז"ל, היו אחים. וגם היה להם אח אחר, ושמו רבי יוסף. וגם בנו, היה שמו ה"ר יונה. ובתו של רבינו יונה בר אברהם ז"ל, היתה נשואה לשלמה — בנו של הרמב"ן ז"ל".

"וכשנפטר רבינו יונה בטול"יאל, היתה בתו מעוברת, וכשילדה — ילדה בן זכר. והיה לו לקרותו 'משה' — בשם אביו. אמר הרמב"ן ז"ל: אף על פי שצריך לקרותו על שמו, אני רוצה שיקרא 'יונה' — על שם זקינו אבי אמו, משום 'זרחה השמש ובא העשש' — עד שלא כבתה שמשו של זה וזרחה שמשו של זה. וכן היה, דפק מינה גברא רבה, וזיה רב גדול בישראל. ובנו של זה, היה שמו 'שלמה', והיה אביו של אבי אמי — ה"ר יונה דיסמאטרי זצ"ל".

"וזהו שלשלת ייחוס: יונה, ב"ר שלמה, ב"ר יונה, ב"ר שלמה, בן הרמב"ן ז"ל. ולפי זה, אני ששי מוריע הרמב"ן ז"ל ורבינו יונה בר אברהם ז"ל, מצד הורתם מנוחתם כבוד". עד כאן לשונו.

פרק שלישי

צאצאי רבי שלום בעל ה"שימוש רבא"

א

רבי שלום מקראקא וזקינו רבי שר שלום

פרטי יוחסין משפחתיים מצאנו בהקדמת הספר "תפארת צבי", שנדפס בדאלקווא בשנת תק"ט, מאת הגאון רבי צבי הירש ליפשיץ — אב"ד דק"ק ראקוב, בנו של הגאון רבי משה ליפשיץ — אב"ד ור"מ בק"ק לאנצנוב, בנו של הגאון רבי יהודה לייב ליפשיץ — אב"ד דק"ק לודמיר, שהיה נין ונכד של הגאון רבי אליהו ליפשיץ — אב"ד דק"ק בריסק.

בין הדברים, כותב שם הגאון המחבר: "וזכות אמי מורתי — הרבנית הצנועה והנעימה מרת נחמה — בת אא"ז הרב המופלג מ"ה שלום — מגזע הגאון שר שלום נ"ע, ושוב אין בודקין מראש צורים אינתי מוסדי ארץ". [ע"כ].

תוספת לגליון המודפס ח' בכסלו תש"פ — כ"ט

פרק שני

משפחת שאלתיאל ומשפחת דוראן

א

רבי יהודה בן ברזילי בעל ספר העינים

ביחס משפחת "שאלתיאל", מצאנו יחס מעניין בספר התשב"ץ. שם, מזכיר המחבר את אחד מגדולי ה"ראשונים כמלאכים" ז"ע, מענקי הרוח בדרון דור דעה — תלמידו של רבינו הר"ף ז"ע, ה"ה רבינו יהודה בן ברזילי בעל ספר העינים, והוא מציין אודותיו שהוא היה מאבות אבותם של משפחת שאלתיאל הנשיא.

וזה לשון רבי שמעון בר צמח דוראן — מגדולי ה"ראשונים" ז"ע: "בשו"ת התשב"ץ, חלק א' סימן ט"ו. 'הרב הנשיא רבי יהודה בן ברזילי אלברצ'וני... רב גדול ומיוחס, ואילו הם מתייחסים משפחות בני שאלתיאל אשר בקמל"ונו, וחיבר ספרים גדולים, ספר ירום שאר בשר, ספר העינים, ספר תיקון שטרות". עכ"ל.

● ● ●

ואגב, בין חוקרי משפחת "שאלתיאל", מצינים רבים

או אחד מן הדמויות הנזכרות כאן — ממקורות נוספים? או שמא יש מי שיודע כיצד התייחס הרב הגאון המחבר זצ"ל למשפחת מורנא ורבנא הרמב"ם ז"ע? נשמח לשמוע על כל פרט כזה, או מידע אחר כלשהו, המוסיף ומעשיר את הידיעות אודות הדמויות הנזכרות כאן בפרטי היוחסין אשר בשערי ה"היכל" ובהקדמתו.

ב

משפחת הרשטיק

ואגב, מסורת בפי צאצאי משפחת הרשטיק, אשר גם הם נמנים עם צאצאי הרמב"ם ז"ע. וכך קיבלנו בשעתו מידענו הרב צבי הרשטיק מירושלים:

"שמעתי מפי תזון הרב חיים אליעזר הרשטיק, שהוא שמוע מפי דוד זקנו — הרב מרדכי הרשטיק — מתל אביב, שפעם אחת דודו זקינו הנ"ל לא הרגיש בטוב, והוא נסע למקומות הקדושים, וביניהם — לקברו של הרמב"ם ז"ע, וכשחזר משם, נכנס אל הדוד הזקן, וסיפר לו על המסע ועל המקומות שהוא ביקר, ואמר לו, שהזכיר אותו אצל הרמב"ם, וענה לו על כך, טוב מאוד, כי אנחנו צאצאים של הרמב"ם — בן אחר בן, ושאל אותו, למה לא יודעים מזה, ואמר לו, שלא דיברו מזה, משום יוהרא, כדי שלא יתגאו ביחוס.

"ועוד סיפר לי הרב חיים אליעזר הרשטיק הנ"ל, ששמוע מפי בתו של הדוד הזקן הרב מרדכי הרשטיק הנ"ל, שבשואה, לפני שהם ברחו ממקום מגוריהם, נתן לה הסבא את כתב היוחסין שבו נרשם סדר היוחסין מהם ועד הרמב"ם ז"ע, והיא הכניסה את זה בתוך הנעלים לשמירה, אלא שלא היה שייך לשמור אז על שום חפץ, ולדאבון לבם נאבד עם הזמן, וכך נאבד מאתנו סדר היוחסין". [ע"כ].

ג

משפחת דנינו

כבר הזכרנו בעבר, אודות מגילת יוחסין עתיקה ונדירה שנמצאה לאחרונה בגניזת משפחת "דנינו", ובו פירוט שלשלת היוחסין של אחד מראשי משפחת "דנינו" הענפה והנפוצה כיום בישראל, ה"ה הגאון הק' רבי נחמיה דנינו ז"ע אב"ד דק"ק חברון, הסוכב והולך דור אחר דור — שבנה נעשר במעלה הדורות — עד מורנא ורבנא רבינו הרמב"ם ז"ע. להלן, הקטע המכוי מסוף כתב היוחסין, ובלשון הכותב, [בתוספת פיסוק, ומספור, ופתיחת ראשי תיבות, כנדרש].

● ● ●

(א) החכם השלם כבוד הרב ר' נחמיה ז"עא — אשר יושב על מדין בעיר הק' חברון ז"עא. (ב) בן כבוד הרב ר' דוד — די קבור פה במארוק בעיר דמנת. (ג) בן כבוד הרב ר' יצחק — די בירושלים. (ד) בן כבוד הרב ר' דוד — די בעיר פאס. (ה) בן כבוד הרב ר' משה דנינו — די הלך לירושלים עם ר' יצחק בן בנו, (הנ"ל — ג).

(ו) בן החכם השלם כבוד הרב ר' אליהו שלמה דנינו. (ז) בן כבוד הרב ר' שאול. (ח) בן כבוד הרב ר' שלמה דנינו — והמה חתומים בתקנות קהל מגורשים די פאס ז"עא. (ט) בן כבוד הרב ר' יצחק ק' דנינוס ספרדי — אשר יצא ממדינת אשפניה בשנת ז'ה ליצחק ר"ח. (י) בן כבוד הרב ר' דוד ק' דנינוס.

(יא) בן כבוד הרב ר' ישעיה ק' דנינוס — אשר נפדה בפדיון שבויים בשלמנא די ספרד. כבוד הרב ר' ישעיה דנינוס שבו — זר"ק בבש"ק (= זרע קודש בן בנו של קדושים) — הוא: (יב) בן כבוד הרב ר' דוד. (יג) בן כבוד הרב ר' ישעיה. (יד) בן כבוד הרב ר' אברהם. (טו) בן כבוד הרב ר' דוד. (טז) בן כבוד הרב ר' אברהם. (יז) בן בוצינא קרישא עליא — כבוד מוריני רמב"ם — הוא רבינו משה בן מימון ז"עא. [עד כאן מתוך כתב היוחסין].

● ● ●

כאמור, הגאון הק' רבי נחמיה דנינו, כיהן כראש הדיינים בחברון, החל מסביבות שנת ת"נ, ומאז נחשב לראש הרבנים בעירו, עד לפטירתו בסביבות שנת ת"ס, ולא כמ"ש ב"דוד דודו ודורשיו" — בשנת תנ"ה — שהיה בא על החתום בשנים שלאחר מכן. על פי פירוט הדורות, נמצא מרחק של כשלושים שנה בין כל אחד מהשושלות, החל מהראב"ד — רבי נחמיה דנינו, ועד לראש המשפחה — מורנא ורבנא הרמב"ם ז"ע.

"ויחילדו"

ב

בעל ה"שימושא רבא"

מי הוא הגאון הלוח הנקרא בשם **רבי שר שלום** — אשר היה זקנו של הסבא **רבי שלום מקראקא**? ובכן, את יחוסה של משפחת **"ליפשיץ"**, מצאנו גם בספר היוחסין של המשפחה, שנדפס בראש הספר "זר הזב ומנחת יהודה", שנדפס בלובלין בשנת תרנ"ז, והוא פירוש על ספר "המכריע", מאת הגאון **רבי נח שמואל ליפשיץ אב"ד דק"ק טורבין וק"ק ברעניץ**, מתלמידיו של **הרבי הק' החוזה מלובלין זי"ע**, ומבני בניו של **בעל ה"תפארת צבי" מראקוב הנ"ל**.

הספר נדפס על ידי נכדי המחבר, ובראשו, הוסיפו "מגילות יוחסין" מקורית ואמינה, בשם "תפארת בני אבותם", מהבוסס בעיקרו על כתב ידו של המחבר, אך בתוספת "קצת הוספות", הן מסביב לדברי המחבר גופו, וכן בראשם ובסופם, והן בהערות הארוכות שבאו להם בעמודי המגילה למטה מחוט הסיקרא, כאשר בהם שולב בתום לב ומבלי משים משיבושי היוחסין הנפוצים והידועים, פרי המצאתם או השערותם של חוקרי היוחסין דאז.

• • •

בסוף המגילה, נדפס מכתב שנמצא בין כתבי ידו של אבי המחבר, הגאון **רבי יהודה לייב ליפשיץ אב"ד דק"ק אופוטשנא**, ובו תולדות וסדר יוחסין. שם מוסר הכותב את מה ששמע מפי אביו, ה"ה הגאון **בעל תפארת צבי** הנ"ל. וז"ל: "יזאם אבי מורי, הרבנית מ' נחמה תנצ"ה, בת הרב המפורסם מו"ה **שלום זי"ל מקראקא**, מגזע **מנא ורבנא** שר **שלום** מקוצי המובא בתוספות, ותפילין שלו נקראים **שימושא רבא**, כן **שמעתי מאבי מורי**, והובא כן בחיבור **תפארת צבי** של **אבי מורי** נפמחו עדן, ואחיה היה הגאון מופ"ה מו"ה **יעקב שלום אבד"ק חננטישין ק' והגליץ**". [ע"כ].

• • •

עתה, לאחר שנודע לנו זהותו של **הגאון רבי שר שלום** הנ"ל, אנו יודעים שמדובר ביוסם מקורי ובלתי מצוי, יחוס לאחד מרבותינו הקדמונים זי"ע, מתקופת ה"גאונים" שבבבל, והיה "גאון ישיבת סורא", ואשר כיהן במשרה רמה זו בין השנים ד' אלפים תר"ד-תר"י, ואשר על פי מסורת מאוחרת יותר, הוא הוא מחבר הספר הנודע "שימושא רבא" על הלכות תפילין.

וחשוב לתקן טעות זעירה שנשתררבה שם בדברי הכותב. שכן, מי שנודע בשם **"השר מקוצי"**, ואשר נזכר ב"תוספות", אינו **רבי שר שלום גאון**, כי אם **רבי שמשון מקוצי**, שנקרא בשם **השר**, על שם ראשי התיבות של שמו **רבי שמשון**, ובהיפוך "שר" תחת "רש", ממשמעותו "עני". **רבי שמשון** אשר היה אכן מבעלי התוספות, היה מתושבי העיר קוצי שבדרום צרפת, ואילו **רבי שר שלום גאון** היה מבלל.

ג

מקור שם המשפחה "ליפשיץ"

משפחת **ליפשיץ** המיוחסת, נודעת בשערים כ"משפחה מיוחסת בישראל", ושכמה גדולי ישראל התפארו במשפחה זו. וכך מצאנו בספר "בית שמואל" על שלחן ערוך "אבן העזר", בקונטרס "שמות נשים", את ל, וז"ל: **"ליפשיץ, שם האשה, והיא משפחה מיוחסת בישראל"**, וכן ליפשא, או ליבשא, אבל ליבשיץ, היא משפחה אחרת, על שם העיר שבאשכנז, בשם דמשק אלעזר, עכ"ל.

כלומר, שמקור שם המשפחה **"ליפשיץ"**, הוא על שם אשה אחת מן האמהות הראשונות במשפחה, ששמה היה **"ליפשא"**, ואילו מקור השם **"ליבשיץ"**, הוא על שם העיר **"ליפשיץ"** או **"ליבשיץ"** שבאשכנז. ואכן, מצאנו בהקדמת הספר "שער גן עדן" מאת אחד המיוחדים מבני משפחה זו, ה"ה הגאון המקובל **רבי יעקב קאפא זי"ע**, החותם שם את שם משפחתו: **"איש ליפשיץ"**, שמתית "איש" נראה יותר שהוא על שם עיר.

• • •

אלא שבקונטרס "תפארת בני אבותם" הנ"ל, שנדפס בראש ספר "המכריע", נמצא כתוב לאמור: "שר אתנו קבלה, שאמו של **שר שלום בעל שימושא רבא**, היתה

שמה **ליפשיץ**, ועל שמה התיילדו משפחת **ליפשיץ**. חיבר את כל המסורות לאחת, ובכך נהפכו כל צאצאי משפחת **"ליפשיץ"** לדורותיהם, לצאצאי של **רב שר שלום גאון בעל השימושא רבא**.

ואכן, כיום הזה כבר נתקן בספרי היוחסין המצויים, שמוצא משפחת **"ליפשיץ"** הוא מגזע **רבינו שר שלום גאון** מ**סורא בעל השימושא רבא**, ועוד, ששם אמו של **רבי שלום** היה **"ליפשא"**, ושעל שמה נקראו כל הדורות שלאחריו בכינוי: **"ליפשאם"**, דהיינו: **"של ליפשא"**, ושהשתבש לאחר מכן ל"**ליפשיץ**".

פרק רביעי

רבינו אפרים הגבור והמהר"ם מרוטנבורג

א

המהר"ר וייל

אחד מרבותינו ה"ראשונים", הוא **רבינו יעקב בן רבי יהודה וייל אב"ד דק"ק נירנבערג** — ה"ה ה"מהר"ר וייל" — אשר נחשב כ"עמוד ההוראה בדורו". נולד ב"וייל", בסביבות שנת ק"ס. משנת ר"ד, אב"ד דק"ק עהרפורט. לאחר מכן, אב"ד ופוז'מ דק"ק אויגנסבורג, ולאחריה — אב"ד דק"ק נירנבורג. נפטר בשנת ר"כ, ומנו"כ בנירנבורג. חיבר: ספר "שחיטות ובדיקות", שו"ת "מהר"ר וייל".

המהר"ר וייל היה ראש משפחת **"וייל"** העניפה והמסופעת, והוא נחשב גם כראש משפחתו של הגאון המפורסם **רבי אברהם יהושע העשיל אב"ד דק"ק לובלין וקראקא** — **הרבי ר' העשיל מקראקא זי"ע**, אשר מצאצאיו רבו כמו רבו עד עצם היום הזה.

הרבי ר' העשיל זי"ע, היה בנו של הגאון **רבי יעקב אב"ד דק"ק בריסק ולובלין**, שהיה בנו של הגאון **רבי**

אפרים נפתלי הירש מלודמיר — אב"ד דק"ק קונסטנצין, **לובלין**, ולודמיר, ממנהיגי "ועד ארבע ארצות". אביו — **רבי יוסף** [כפי שנכתב שמו על מצבת בנו] — היה מבני בניו של ה"מהר"ר וייל".

• • •

ויצוין. מצאצאיו הנודעים של **הרבי ר' העשיל מקראקא זי"ע**, הוא הגאון המפורסם **בעל ה"נודע ביהודה זי"ע**, ובהסכמתו של ה"נודע ביהודה לספר "תורת נתנאל", אשר הוא אחד מחיבוריו של **בעל ה"קרבן נתנאל"** אשר היה מבני בניו של **המהר"ר וייל** וכמבואר להלן, מעיד ה"נודע ביהודה על זקינו מצד אמו — ה"ה **הרבי ר' העשיל זי"ע** — שאף הוא היה מצאצאיו של **המהר"ר וייל**.
ובלשונו — אודות המחבר **בעל ה"קרבן נתנאל"** — הנ"ל: **"דין רפיש מבית אמי שזיה מורע הגאון המפורסם מוהר"ר יעקב ווייל"**. [עכ"ל].

ב

רבינו אפרים הגבור והמהר"ם מרוטנבורג

אחת הדמויות הנפוצות בראשי הענפים במגילות היוחסין, הוא **רבינו המהר"ם מרוטנבורג** — **מבעלי התוספות**. רבים הם הדרכים המובילות אל **המהר"ם**. כפי שמצינים רבים מכותבי היוחסין, וכך כתבנו גם אנו פעמים רבות במאמרי "ויחילדו" וב"מגילות יוחסין" שערכנו, הרי שאחד מצאצאי **המהר"ם מרוטנבורג** היה גם **המהר"ר וייל**. מקורו של יחוס זה, יסודו בנוי על דברי הגאון המפורסם **רבי יהודה מינץ בתשובותיו** — "שו"ת מהר"ר מינץ" — סימן ט"ז, ד"ה "ובענין הדעות", שם הוא כותב בזה הלשון: **"גשמעתי שמהר"ר וייל הלך אחר דעת מהר"ם מרוטנבורג"**, לפי שהיה מתייחס אחריו שהיה קרובו". ואכן, רבים הבינו מכך שהגאון **מהר"ר וייל** היה **"מצאצאיו"** של **רבינו המהר"ם מרוטנבורג**. אולם, יש שהסתייגו מכך כאשר הם מצינים אך ורק שהוא היה "קרוב משפחה" של **המהר"ם מרוטנבורג**, ולדעתם לא בהכרח כלל שהיה "מצאצאיו". ומסתבר לכאורה שהצדק אתם.

• • •

ברם, אם אמנם שהלשון "קרובו" סותר את היותו **"מצאצאיו"**, אולם יש לנו בענין זה מעין "עדותו יוצא לנו ממקום אחר", כאשר על פי מקור משפחתי נוסף, שמעם **שהמהר"ר וייל** היה אכן **"מצאצאיו"** ממש של **המהר"ם מרוטנבורג**, ולא "קרובו" בלבד. ולא עוד, אלא ששמעם מן הדברים שכן היה לו לכותב מסורת ברורה בענין זה. במה דברים אמורים?

בשנת תקצ"ט נדפס בעיר קארלסרוה שבגרמניה ספר בשם "תורת שבת", אשר "ליקט וביאר והעתיק מן השלחן ערוך וגדולי האחרונים, הלא המה בעלי מחברים, עולת שבת, טורי זהב, מגן בחרם, אליה רבה, ותוספת שבת, הצעיר יעקב המכונה **יאקב ווייל** [וייל], בן של אותו צדיק מהור"ר **אברהם זכרון לברכה** לחיי העולם הבא, שהיה אב"ד בק"ק מיהרינבערג, ואחרי כן נתמנה לאב"ד בק"ק וילנבורג ומדינת **אברעלאנד**, וזכותו יעמוד לנו, שהיה קל ישותנינו, אמין". [בסוף הספר, שיר לשבת, הפותח: "יום השביעי, בטוב להשביעי, מנוחת שלום הנחילנו"].

הגאון המחבר, נולד בעיר קארלסרוה שבגרמניה הנ"ל, ושם נפטר ביום ו' בכסלו שנת תרי"ב, ושם מנו"כ. והנה, בהקדמתו לספרו, אחר שמפרט את תוכן כוונת הספר ומעשהו, "כתבתי בפנים את דברי המחבר והור"א, ככתבם וכלשונם, והוספתי בהם את הדינים שכתבו האחרונים אשר המה בלי שום חולק, והדברים אשר יש בהם מחלוקת, בדרתי לפי עניות דעתי בבאור", וכך, הוא חותם את שמו, בתוספת פרטים לשלשלת יחוסו: **"כ"ד הקטן יעקב המכונה יאקב, בן הגא"מ החסיד מהור"ר אברהם ווייל וללה"ה, נכד הגאון מהור"ר מייזא, עשירי אחר הגאון מהרי"ז [מהר"ר יעקב וייל, נא"י] — כנראה בספר 'קרבן נתנאל' שחיבר הגאון א"ז זצ"ל, מגזע מהר"ם מרוטנבורג, ובעל תוספת רבינו אפרים הגבור, כדמבואר בספר יוחסין כתיבת יד מן הגאון"ה [הגיאון] אבי מורי הרב] זצ"ל"**.

• • •

הנה כי כן, על פי מגילת היוחסין המשפחתית דנן, התייחס לכאורה **המהר"ר וייל** כנין ונכד ממש ל**מהר"ם מרוטנבורג**. אם כי גם כאן יש להסתייג ולהגדיר את היחב "מגזע" במובן של "קרוב משפחה", וכפי שכבר הוכחנו בעבר שלפעמים אכן היו משתמשים בביטוי "מגזע" לכוונה זו. משום כך, השאננו לעת עתה את הדבר ללא מסקנה, כי אם בתורת "הערה" בעלמא.

ג

משפחות "רוטנברג" מצאצאי המהר"ם מרוטנבורג

כבר הרחבנו בעבר אודות יחוסו של אחד הנודעים מבני

משפחת "רוטנברג" הקדומים והמיוחסים, ה"ה בעל ה"גאולת הגר" מפראג – שהיה דור עשירי למהר"ם מוויזניצ'א, ה"ה הגאון רבי אליקים געטשליק רוטנברג מפראג, מחבר הפירוש "גאולת הגר" על התרגום לחמש מגילות, שנדפס בפראג, בהסכמת הש"ס הקדוש, בשנת ש"ח.

וכן נכתב בשער ספרו: "חברו חד מחבריא ממשפחת רם /עשירי הגאון מאור הגולה מהר"ם / זכורנו לברכה מפורסם באשר" ובמרדכי ושאר פוסקים / ברוטנברג היה בית מדרשו קם". [בטעם שם החיבור "גאולת הגר", כפי הנשמע מהקדמת המחבר, הוא על שמו של אויג'לוס הגר – מחברו של התרגום. ברם, יתכן שהמחבר ביקש כאן גם לרמוז את שמו בשם חיבורו, וכנרמזו בתיבת "הגר" בלשון נוטריקון: ד'מחבר ג'עטשליק ר'וטנברג...].

● ● ●

פירוט נפלא מצאנו בסיעתא דשמיא מיוחדת בתוך כתב יד קדום ביותר, ובו שושלת יחסו למעלה בקודש – כפי שנכתב על ידו בעצמו, ובעקבותיו – גם תגליות נוספות ביחס המשפחתי, וכפי שנחשפו על ידינו בס"ד בשעתו מתוך במסמך נדיר ביותר.

את שלשלת סדר יחסו, כפי שהוא גילה אותו בעצמו בראש ספר ה"מרדכי" שהיה שייך לו, העלה הגאון הנ"ל על הכתב בעיצומו של יום הפורים של שנת ש"ח לפ"ק, וזה לשונו – כפי שפיענחנו שם בעזרת השי"ת:

● ● ●

אתן שבה ווודיה, קלף ברא שמיא, יהא שמיא רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיא, וכל דידא דידא לי יהבי, ויוכני להנות בו באהבה, אבחר לה אכסני, ומדרבי זה הכפר /מרדכי/, שנתן לי אבא מורי – אברהם, בן מהור"ר /מרדכי/, ביום שקורין בו מגילת /מרדכי/, ח"ש לפ"ק".

כאן, בא הכותב על החתום, בתוספת פירוט שלשלת יחסו – דור אחר דור. להקל על הכנת רצף הדורות, הוספנו מספור לפני כל אחת מהשמות. וזה לשון החתימה: [א] נאום הקטן אליקים / [ב] ב"ר אברהם ז"ל / [ג] בן מהור"ר מרדכי ז"ל / [ד] בן מהור"ר מאיר ז"ל / [ה] בן מהור"ר גיצ'ק ז"ל / [ו] בן מהור"ר יוסקינד ז"ל / [ז] בן מהור"ר מאיר ז"ל / [ח] בן מהור"ר ברוך ז"ל / [ט] בן מהר"ם מראטנבורג ז"ל.

פרק חמישי

רבינו נתן בעל הערוך

א

בעל ה"תוספות יום טוב" ומשפחת מירלש

מגדולי רבותינו ה"ראשונים" זי"ע היה הגאון הקדמון **רבינו נתן בעל הערוך**, אשר נולד ברומא שבאיטליה בסביבות שנות ד' אלפים תש"צ, לאביו רבינו יהיא"ל בן רבי אברהם מוריסי. נפטר בסביבות שנת ד' אלפים תתס"ו. נודע על שם חיבורו הגדול – ה"ה **"ספר הערוך"** – המבאר את התיבות הארמיות שבספרי חכמינו ז"ל.

● ● ●

כותבי היוחסין, מורגלים לייחס את אבות אבותיו של **בעל ה"תוספות יום טוב"** זי"ע, וכן את קרובי משפחתו, למשפחות: **העליר**, **ניימארק**, ו**מירלש**, וכל המסתעף, להיותם צאצאי ויוצאי חלציו של **רבינו נתן בעל הערוך**. כך כתוב בכל ספרי היוחסין המאוחרים, וכך כתבנו גם אנו בעבר מספר פעמים.

הדגשנו: "ספרי היוחסין המאוחרים", שכן הופעת היחס הזה, החל ברשימות היוחסין של הגאון רבי **ישראל בערגער אב"ד דק"ק בוקארעשט**, ונתפרסם על ידו לראשונה רק בשנת תרע"ב, וללא ציון המקורות. ראה במגילת יוחסין שהוא פירסם בקובץ "יולקט יוסף" שנדפס באותה השנה, מעמוד 83 ואילך.

● ● ●

כעבור שנים ספורות, נתפרסם שוב על ידי הרב **מושה מנחם וואלדען**, בנו של הרב הנודע רבי **אהרן וואלדען**, בתוספות "ייכבד אב" אשר צירף לחיבורו של אביו "שם הגדולים החדש". כאן, נוסף לנו פרט חדש, שהיחס הוא מצד **אבי אמו** של **רבי נתן הלוי העליר וואלדשטיין** – **אביו של בעל ה"תוספות יום טוב"**, אשר נקרא בשם "נתן" על שם זקינו **"בעל הערוך"** הנ"ל. ושוב, ללא ציון מקורותיו.

ומשם, לכל כתיבי היוחסין. החל מ"שבט ישראל" – של הגאון **רבי אפרים לנדא מסאדיגורא**, ומכאן ואילך

נתפרסם היחס המחודש הלזה בכל תפוצות עורכי תולדות וכתיבי יוחסין לסוגיהם.

● ● ●

כאמור, יחס זה עובר גם בכל ענפי משפחתו של **בעל ה"תוספות יום טוב"**, על כל הסתעפויותיה, ועד לצאצאי הגאון הנודע **בעל ה"חכם צבי"**, אשר היה אף הוא נצר למשפחה זו, על ידי נישואיו לבתו של הגאון **רבי משולם זלמן מירלש (מירלש) ניימארק מהמבורג**, שהיה – על פי כותבי היוחסין – נצר ממשפחת אבותיו של **בעל ה"תוספות יום טוב"**.

ב

מקור נאמן

מה המקור הראשון לכל אלו המנויים כאן? מתברר, שהמקור הראשון הוא – ככל הנראה לעת עתה – הספר

"ממשה ועד משה", אשר אינו מציין את מקורו.

לא נרחיב כאן בטיבו של הספר, אך זאת בלבד נציין ונדגיש, שאם אכן ספר זה – שנדפס בשנת תרס"ב – משמש כמקור ראשון ייחיד ליחס זה, ואך ורק ממנו נעתק היחס הלזה לאחר מכן לכל ספרי התולדות, הרי שניתן לכאורה להסיר את היחס הזה מכאן ואילך מספרי היוחסין, ואין להתייחס ליחס זה כלל. ודי בהערה זו. משום כך, אנו מבקשים עתה לדעת, האם יחס זה נכון הוא בכל זאת? דהיינו, האם יש לזה מקור קדום יותר?

● ● ●

ולתוספת הבהרת תמיהתנו, מן הענין לחזור שוב על הדברים שרשמנו ב"יחילדו" מאמר 170 בס"ד, תחת הכותרת: מקור "נאמן" – היכי דמי, בתוך מכתב מענה ארוך שהעלינו שם, כמענה לשאלת אחד הקוראים. כך רשמנו שם:

שואל יקר. עלינו להקדים יסוד חשוב, ומן הסתם דעתך כדעתנו בדבר זה. והוא, שכאשר בן דורינו – דורו של שנת תשע"ה – חושף ומגלה לפתע פתאום שושלת יוחסין חדשה לראש משפחה שחי לפני כמאתיים שנה, חובה עליו להביא מקור לחידושו הגדול, וכל עוד ש"את מקורו לא הראה", איננו רשאים להתייחס לדבריו אף לא כהסתברות או כהשערה בעלמא.

ולדוגמא. אם יבוא בן זמנינו ויחדש לנו שאמו של **מורן הבעש"ט זי"ע** היתה בתו של **מורן האר"י הקדוש זי"ע**, לא נתייחס ברצינות לדבריו כמובן טרם הסביר לנו את מקורותיו. ומדוע? שהרי הוא עצמו לא הכיר כמובן את **הבעש"ט** ובני דורו, וכן לא הכיר את הדור שלאחריו, ומנין לו לדעת מי היו אבותיו של הבעש"ט.

אימתי נתייחס לדבריו? כאשר יוכיח לנו שהדברים נכתבו על ידי מי שחי סמוך לדור הבעש"ט והכיר מקרוב את המשפחה להסתעפויותיה, או כאשר הדברים נכתבו על ידי **הבעש"ט** עצמו או על ידי בנו או צאצאיו הקרובים וסמוכים לדורו, או כאשר הדברים נכתבו בעדות מפורשת איש מפי איש עד **הבעש"ט** עצמו, ודומיהם.

וכיצד נתייחס לדברי המחדש הנ"ל, באופן שהוא לא השמיע באוננו את חידושו, אלא העלה אותו על הכתב באחד מחיבוריו? האם במקרה שכזה עלינו להתייחס מעתה לדבריו כ"מקור" כתוב?

וודאי שלא. אחת הוא לנו אם הדברים נאמרו בפיו או נכתבו על ידו בספר, וכל זמן שאין לו "מקור" לדבריו, איננו יכול לשמש הוא עצמו כ"מקור".

ומה יהיה דינו של בן דורו של שנת תש"כ, יהודי שחי כחמישים שנה לפנינו, המחדש לנו אודות מי שחי בשנת תק"ע-תק"כ – כמאה וחמישים או מאתיים שנה לפניו? והאם ישתנה דינו של בן דורו של שנת תר"ע, יהודי שחי כמאה שנה לפנינו, המחדש לנו אודות מי שחי בשנת תק"ל – כמאה וארבעים שנה לפניו? ומה יהיה הדין כאשר אותו יהודי בן שנת תר"ע העלה את חידושו הנוכר על הכתב בספר? האם אז כבר "מותר" יהיה לנו לפתע להתייחס לדבריו כ"מקור" בכתובים?

אם כן איפוא, מדוע לדעתך – שואל יקר – עלינו להתייחס כ"מקור" נאמן לכל דבר אשר מצאנו אותו "כתוב" בשנות הת"ר-ת"ש, כאשר העדות ניתנת לנו שם על מי שחי כמאה וחמישים או מאתיים שנה לפנינה?

ג

הגאון מווילנא ובעל הערוך

ועתה, לנקודה נוספת ומעניינת ביחס משפחתי אל **רבינו נתן בעל הערוך**, אותה מצאנו בדבריו של **רבי אברהם**, בנו הצעיר של **הגאון מוילנא זי"ע**, הכותב בספרו "סערת אליהו", [הספד על אביו הגדול, ונדפס לראשונה מכתב ידו בשנת תרל"ח], בלשון זו: "כמו שפרשו זקנינו **הערוך** ו**בעלי התוספות זי"ל**", [ראה שם בדף י"ט עמוד א'], כאשר מפשטות לשונו שם, נראה לכאורה כוונתו שהוא נמנה עם צאצאי של **רבינו נתן מוויזנא בעל הערוך**.

אלא שיש לבדוק, האם הוא התכוון באמת לומר שרבי **נתן בעל הערוך** היה אחד מזקני משפחת אבותיו, או שמא הוא משתמש כאן אך רק בלשון מליצית וכביטוי חילופי בלבד, כאשר כוונתו בתואר "זקנינו" בלשון מושאל בלבד לתואר אחר, כמו: "חכמינו הקדמונים", וכיוצא בזה. נוכן יש לבדוק אם תיבת "זקנונו" נסוב גם על "בעלי התוספות".

שכן, ביתר חיבוריו אין הוא מזכיר כלל את **רבי נתן בעל הערוך** בתואר "זקנינו". ולדוגמא, בדקנו בחיבור נוסף של **רבי אברהם בן הגר"א**, ה"ה ספרו "רב פעלים", ושם אכן נזכר ספר "הערוך" פעמים אחדות, והוא אינו מתואר שם כ"זקנינו".

[גם בהקדמת המחבר" שם, כאשר הוא מוסיף מעט מילים אודותיו, והוא כותב שם בין היתר: "כי בעת **רבי נתן בעל הערוך** היה עדיין המדרש בכתב יד", (ראה שם בדף י"ב ע"א), גם שם הוא אינו מוסיף עליו את התואר "זקנינו".]

תוספת לגליון **המודיע** ח' בכסלו תש"פ – ל"א